

Vespidae ultra vires

0.

*BDELYKLEION: “Jij legt dus geen rekenschap af. Grandioos!
Hiermee kan ik je feliciteren.
Maar dat je een erfdochter tegen haar wil zo verlakt, dààr doe je verkeerd aan.*

*FILOKLEION: “Maar ik ben er nog niet: wanneer door de Raad
Of het Volk geen beslissing bereikt wordt
In een zaak van gewicht, krijgt de jury de taak
om de schuldigen streng te berechten.
En dan staan voor ons helden van aanklagers klaar,
zoals Schijtlaars, die vlucht voor de vijand.
Hij verzekert ons plechtig dat hij voor ons vecht,
en Athene ook nooit zal verraden.
En niet eenmaal is over een motie gestemd,
door het Volk, als wij, rechters, ontbraken.
Hiervoor raffelen wij onze rechtszaken af,
om vooral maar op tijd daar te komen.
Zelfs door Kleon, de Brulkampioen, is van ons
(ons alléén) nog geen cent afgetroggeld.
Maar hij koestert en knuffelt ons, veilig en wel,
en hij houdt alle vliegen op afstand.
Dat heb jij nog niet één keer met mij zo gedaan,
en ik ben toch je bloedeigen vader.
De politici kruipen, de een likt mijn kont
maar de ander likt lager: mijn hielen,
en ze doen alle moeite, het is ze een eer
om met sponsjes mijn schoenen te poetsen.
Zie je nu hoe door jou mijn belang wordt geschaad
en ik ernstig door jou word benadeeld?
En jij had het bewijs (dat beweerde je toch?)
dat ik leefde als slaaf en bediende.”*

(Uit: Aristofanes, *de Wespen*, vert. Hein L. van Dolen bij Athenaeum – Polak & Van Genneep, 1997, blz. 111-112.)

Op 3 november 2009 velt de Tweede Kamer van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) een arrest in de zaak *Lautsi vs. Italië* (waarvan de integrale tekst kan worden teruggevonden op <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Italie%20%7C%20lautsi&sessionid=41741780&skin=hudoc-fr>). Ik geef kort de motivatie die het EHRM tot zijn arrest noopte weer, en formuleer vervolgens enkele bedenkingen.

1.

Mevrouw Soile Lautsi's kinderen liepen in 2001 en 2002 school in het “*Istituto comprensivo statale Vittorino da Feltré*”. Die school is een staatsschool en ontleent haar naam aan de Italiaanse humanist Vittorino Ramboldini, die beroemd is omdat hij

een didactiek ontwikkelde die eerbied had voor humanistische idealen, maar deze aan een intense religieuze praktijk koppelde. Dit laatste liet hem toe lijfstraffen terug te schroeven, en jonge geesten te kneden die niet slechts erudiet maar ook integer zijn. Met de naam van de school had mevrouw Lautsi geen probleem.

In alle klaslokalen van deze school is een kruisbeeld aanwezig. Volgens mevrouw Lautsi druist dit in tegen de vrijzinnige opvoeding die zij voor haar kinderen wenst. Met de bedoeling de kruisbeelden uit de klaslokalen te laten verwijderen put mevrouw Lautsi de Italiaanse rechtsmiddelen uit. Zij vangt bot: op 13 februari 2006 oordeelt de Italiaanse Raad van State in laatste Italiaanse instantie dat het kruis een der vrijzinnige waarden van de Italiaanse grondwet is geworden en de waarden van het burgerlijke leven vertegenwoordigt (*“était devenue une des valeurs laïques de la Constitution italienne et représentait les valeurs de la vie civile”*).

Mevrouw Lautsi stelt, namens zichzelf en namens haar kinderen, dat de zichtbare aanwezigheid van het kruis in de staatsschool een inbreuk uitmaakt op haar recht haar kinderen opvoeding en onderwijs te verzekeren in overeenstemming met haar religieuze en filosofische opvattingen. Dit recht wordt haar gewaarborgd door artikel 2 van het Eerste Protocol bij het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM):

“Niemand mag het recht op onderwijs worden ontzegd. Bij de uitoefening van alle functies die de Staat in verband met de opvoeding en het onderwijs op zich neemt, eerbiedigt de Staat het recht van ouders om zich van die opvoeding en van dat onderwijs te verzekeren, die overeenstemmen met hun eigen godsdienstige en filosofische overtuigingen.”

Daarnaast vindt mevrouw Lautsi dat de zichtbare aanwezigheid van het kruis ook haar vrijheid van overtuiging en godsdienst miskent, zoals bepaald in artikel 9 van het EVRM:

- “1. Eenieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als privé zijn godsdienst te belijden of overtuiging tot uitdrukking te brengen in erediensten, in onderricht, in praktische toepassing ervan en in het onderhouden van geboden en voorschriften.*
- 2. De vrijheid zijn godsdienst te belijden of overtuiging tot uiting te brengen kan aan geen andere beperkingen worden onderworpen dan deze die bij wet zijn voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de openbare veiligheid, voor de bescherming van de openbare orde, gezondheid of goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.”*

Het EHRM overweegt dat de Staat verplicht is zich ervan te onthouden zelfs onrechtstreeks een geloof (*“croyance”*) op te leggen op plaatsen waar personen afhankelijk zijn van de Staat of nog waar personen bijzonder kwetsbaar kunnen zijn. Het scholen van kinderen is volgens het EHRM een bijzonder gevoelige sector. Daar wordt immers de dwingende macht van de Staat opgelegd aan geesten die het nog ontbreekt aan voldoende kritische zin om afstand te nemen van een boodschap die volgt uit een bepaalde voorkeur van de Staat in religieuze aangelegenheden. Het EHRM vindt dat het moet onderzoeken of de Staat, wanneer zij kruisbeelden in

klaslokalen verplicht, in het uitvoeren van haar opvoedkundige en onderwijskundige taken, er wel voldoende zorg voor draagt dat kennis op een objectieve, kritische en pluralistische wijze wordt verspreid, en of de Staat wel de religieuze en filosofische overtuigingen van de ouders eerbiedigt. Hiertoe zal het EHRM rekening houden met de aard van het religieuze symbool en de impact ervan op jonge leerlingen: waar een grote meerderheid van de bevolking een bepaalde religie aanhangt, oefent het ongebreideld (d.w.z., zonder beperking naar plaats of vorm) manifesteren van de rituelen en symbolen van die godsdienst blijkbaar een druk uit op leerlingen die deze religie niet aanhangen (“*constitue une pression*”).

Volgens het EHRM vertegenwoordigt het kruis verscheidene betekenissen. De belangrijkste is evenwel de religieuze betekenis. Het EHRM vindt dat de aanwezigheid van het kruis verder gaat dan de loutere aanwezigheid van symbolen in bepaalde historische contexten.

Mevrouw Lautsi vindt dat het symbool haar overtuigingen kwetst (“*heurte ses convictions*”) en het recht van haar kinderen de katholieke godsdienst niet te belijden schendt. Volgens het EHRM zijn de overtuigingen van mevrouw Lautsi in die mate ernstig en coherent dat de gedwongen aanwezigheid van een kruisbeeld ermee in conflict treedt. Mevrouw Lautsi ziet in de aanwezigheid van het kruisbeeld het teken dat de Staat zich aan de zijde van de katholieke godsdienst schaart. Dat is volgens het EHRM de betekenis die de katholieke Kerk, die aan het kruisbeeld een fundamentele boodschap toekent, officieel aanhoudt. Bijgevolg, oordeelt het EHRM, is de vrees (“*l’appréhension*”) van mevrouw Lautsi blijkbaar niet willekeurig.

De overtuigingen van mevrouw Lautsi hebben ook betrekking op de impact van de aanwezigheid van het kruisbeeld op haar kinderen. De aanwezigheid van het kruisbeeld kan makkelijk worden geïnterpreteerd als een religieus teken en kinderen zullen zich opgevoed voelen in een schoolse omgeving die door een gegeven religie wordt bepaald. Dit kan bemoedigend zijn voor bepaalde religieuze leerlingen, maar emotioneel verstoring (“*perturbant émotionnellement*”) voor anderen, zo vindt het EHRM. De Staat is volgens het EHRM verplicht tot levensbeschouwelijke neutraliteit in het kader van het openbare onderwijs waar aanwezigheid bij de lessen verplicht is zonder onderscheid naar religie en die beoogt leerlingen een kritische geest bij te brengen. Het EHRM begrijpt niet hoe de aanwezigheid van een katholiek symbool het pluralisme, dat essentieel is in een democratische samenleving, kan dienen. Het EHRM oordeelt dat het verplicht tentoonstellen van een symbool van een levensbeschouwing bij het uitoefenen van een openbare taak, in het bijzonder in klaslokalen, zowel het recht van ouders hun kinderen op te voeden volgens hun overtuiging inperkt, als het recht van schoolgaande kinderen te geloven of niet te geloven. Het EHRM meent dat deze maatregel een schending van deze rechten inhoudt omdat deze beperkingen niet verenigbaar zijn met de plicht van de Staat de neutraliteit te waarborgen in het uitoefenen van de openbare taken.

2.

Wat is een levensbeschouwing? Als beschouwend wezen heeft elke mens een ‘levensbeschouwing’. Anders dan een dier ontwikkelt elke mens in meerdere of mindere mate een idee over wat leven is, wat goed is voor zichzelf of voor anderen. Ook de keuze deze opvattingen niet door een zogenaamde levensbeschouwing of religie te laten kleuren, is een levensbeschouwelijke keuze en noodzaakt dus een levensbeschouwing. Niemand beweegt zich in een levensbeschouwelijk vacuüm. Zoals James Fitzjames Stephen schrijft:

“Wat denk je over jezelf? Wat denk je over de wereld? Ben je niks dan een machine, en is je bewustzijn, zoals wordt gezegd, niets dan een uitkomst? Is de wereld niks dan een feit waaruit buiten zichzelf niks kan afgeleid worden dat de moeite waard zou kunnen zijn om bij stil te staan? Dit zijn vragen waarmee elkeen moet omgaan zoals het hem goed dunkt. Het zijn raadsels van de Sfinx, en op de een of andere manier moeten we ermee omgaan. Als we beslissen deze vragen onbeantwoord te laten, dan is dat een keuze. Als we aarzelen met ons antwoord, is dat ook een keuze; maar om het even welke keuze we maken, we kiezen op eigen risico. Niemand kan een man beletten zijn rug naar God en de toekomst te keren. Niemand kan onomstootbaar bewijzen dat die man zich vergist. Als iemand wat anders denkt, en handelt zoals hij denkt, zie ik niet in hoe iemand kan bewijzen dat die zich vergist. Ieder moet doen zoals hij denkt dat goed is, en wie zich vergist: des te erger voor hem. We bevinden ons op een bergpas, in een sneeuwstorm en temidden een verblindende mist, waardoorheen we zo nu en dan een glimp opvangen van paden die ons kunnen misleiden. Als we blijven staan, vriezen we dood. Als we de verkeerde weg nemen, storten we te pletter. We weten niet of er een juiste weg is. Wat moeten we doen? “Wees sterk en vol moed!” Doe wat goed is, hoop op ‘t beste, en neem wat komt. Bovenal, laat ons niet fantaseren of liegen, maar onze weg gaan, waarheen ook, met open ogen en geheven hoofd. Als alles eindigt bij de dood is er geen betere manier om te gaan. Indien niet, laat ons dan het volgende toneel betreden als eerlijke mannen, zonder sofistrierij in onze mond of maskers op ons gelaat.

(James Fitzjames Stephen, *Liberty, Equality, Fraternity*, Liberty Fund, Indianapolis, 1993, blz. 212, eigen vertaling. Het origineel is veel beter en kan geraadpleegd worden op <http://terrenceberres.com/stelib.html>.)

Ook de christelijke Nederlandse politicus André Rouvoet sluit zich hierbij aan, en meldt, over individuele levensbeschouwingen, specifiek in een politieke context:

“Uit het recente onderzoek van het Reformatorisch Dagblad blijkt dat meer dan de helft van de Tweede-Kamerleden zich religieus noemt en dat bij ongeveer 1 op de 5 collega’s het geloof/kerkklidmaatschap in hoge mate hun politiek handelen bepaalt. Ik ben overigens zo vrij om te veronderstellen dat ook voor de andere 120 Kamerleden geldt dat hun levensovertuiging in hoge mate bepalend is voor hun politieke handelen en hun keuzes. Ik kan mij in elk geval moeilijk voorstellen dat er (veel) politici zijn die dag in, dag uit doende zijn om een samenleving na te streven die haaks staat op hun mens- en wereldbeeld en op hun diepste overtuigingen omtrent ‘het goede leven’. Mocht ik mij hierin ernstig vergissen, dan houd ik mij ten zeerste aanbevolen voor een toelichting op deze vorm van vrijwillige schizofrenie.”

(uit een toespraak die André Rouvoet heeft gehouden op 22 november 2005 ter gelegenheid van de presentatie van het Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2005, volledige tekst op <http://www.waterlandstichting.nl/index.php?p=artikelen&s=bekijken&id=1171>).

Minstens op het vlak van het individu geldt dat ook een vrijzinnige levensbeschouwing een levensbeschouwing is, in de zin dat het een keuze is op een

bepaalde wijze om te gaan met de vragen die het leven aan de mens stelt en waarop het leven dwingend een antwoord eist, ook al is dat antwoord dat geen antwoord of slechts een ontoereikend antwoord gegeven wordt. Het problematische van de verhouding tussen de verschillende levensbeschouwingen is net dat de aanhangers van de ene levensbeschouwing de antwoorden (daarin begrepen de niet – antwoorden) van de aanhangers van andere levensbeschouwingen ontoereikend vinden, d.w.z. dat zij vinden dat de ander ongelijk heeft. Het EHRM bevestigt dat vrijzinnigheid een individuele levensbeschouwing is, ondanks het door elkaar gebruiken van het begrip “*laïcité*”, doelend op de onkerkelijkheid van de Staat en “*laïcité*”, doelend op de individuele vrijzinnige levensbeschouwing. In randnummer 7 van het arrest geeft het EHRM het standpunt van mevrouw Lautsi als volgt weer:

“Les salles de classe avaient toutes un crucifix, ce que la requérante estimait contraire au principe de laïcité selon lequel elle souhaitait éduquer ses enfants.”

Wanneer het mogelijk is een kind op te voeden in overeenstemming met de beginselen van “*la laïcité*”, als tegengesteld aan de beginselen van het *katholicisme*, wanneer *vrijzinnige* jeugdbewegingen bestaan (inderdaad verenigen mensen zich vaak in functie van hun levensbeschouwing), als onderscheiden van *christelijke* jeugdbewegingen, wanneer men uiting kan geven aan zijn *vrijzinnige* opvattingen zoals men uiting kan geven aan zijn *christelijke* opvattingen, volgt hieruit niets anders dan dat de vrijzinnigheid – welke naam er ook aan gegeven wordt – minstens een levensbeschouwing is, zoals ook het katholicisme een levensbeschouwing is, meer nog, dat het om een in gemeenschap beleefde levensbeschouwing gaat, zoals ook het katholicisme een in gemeenschap beleefde levensbeschouwing is.

Het katholicisme is een in gemeenschap beleefde levensbeschouwing die een godsbestaan vereist. Daarom is het een religie: ik begrijp onder religie een in gemeenschap beleefde levensbeschouwing die een godsbestaan vereist. Andere levensbeschouwingen vereisen geen godsbestaan. Om die reden wordt soms gezegd dat bijvoorbeeld het boeddhisme geen religie is, maar een levenswijze (men bedoelt: een levensbeschouwing). De vrijzinnigheid laat zich misschien niet uit over het godsbestaan, maar vereist het godsbestaan alleszins niet.

Het is niét waar dat vrijzinnigheid van het individu *louter* de afwezigheid van levensbeschouwing is of nog de openheid van geest jegens diverse levensbeschouwingen: deze zgn. afwezigheid van levensbeschouwing maakt op individueel vlak zélf een levensbeschouwing uit. “Levensbeschouwelijke neutraliteit” is op individueel vlak onmogelijk.

3.

Wat is een Staat? De Staat is de politieke toestand van een binnen territoriale grenzen georganiseerd volk. In het geval van de Italiaanse Staat is dat volk het Italiaanse volk dat zich binnen de grenzen van Italië politiek georganiseerd heeft.

De Italiaanse Staat heeft een persoonlijkheid: de Italiaanse Staat treedt in relatie met anderen en kan drager zijn van rechten en verplichtingen, die niet de rechten en verplichtingen zijn van de individuele Italianen, maar wel deze van de Italiaanse Staat. Hiertoe is vereist dat de Italiaanse Staat beslissingen kan nemen en een identiteit heeft. De Italiaanse Staat heeft een identiteit, net zoals overigens het

Italiaanse volk een identiteit heeft. Dit strookt ook met de intuïtie: mocht de Italiaanse Staat geen identiteit hebben, kon zij evengoed de Franse Staat zijn of een voetbalclub. De Italiaanse Staat is niet de Franse Staat, net zomin als zij de Iraanse Staat is of de Chinese Staat. Welke de identiteit is van de Italiaanse Staat, is voor deze bijdrage minder belangrijk dan de vraag aan wie het toekomt die identiteit te bepalen. Het bepalen van de identiteit van de Italiaanse Staat komt noodzakelijk toe aan het Italiaanse volk dat de Italiaanse Staat schept wanneer het zich politiek organiseert (dit is niet noodzakelijk een eenmalige, aflopende handeling). Het bepalen van de identiteit van de Italiaanse Staat is dus géén bevoegdheid van de Italiaanse Staat, die immers zichzelf niet schept.

Ook dient iets gezegd worden over het onkerkelijke karakter van de Italiaanse Staat (*“laïque”*). Deze “onkerkelijkheid” is niet hetzelfde als de onkerkelijkheid van mevrouw Lautsi, die immers blijkbaar ook een opvoedingsproject omvat. De onkerkelijkheid van de Staat is namelijk géén levensbeschouwing.

De democratische staten die deel uitmaken van de Raad van Europa (het EHRM is een orgaan van de Raad van Europa) hebben alle besloten onkerkelijk of nog, seculier te zijn. Deze vlag dekt echter vele ladingen. De onkerkelijkheid van de Staat verschilt van Staat tot Staat. Het laïcisme in Frankrijk is niet het actief pluralisme in België. Wat de Lid-Staten van de Raad van Europa bindt in hun onkerkelijkheid, is dat ze allen met twee zaken hebben ingestemd: de scheiding van Kerk en Staat en de godsdienstvrijheid.

Vooreerst is er de scheiding van Kerk en Staat. Dit wil niet meer zeggen dan dat het politieke en het religieuze gescheiden zaken zijn. Onkerkelijk in deze zin is niet onkerkelijk zoals een individuele vrijzinnige onkerkelijk is en een onkerkelijke levensbeschouwing overdraagt op zijn of haar kinderen. Onkerkelijk wijst in deze zin naar de scheiding tussen kerkelijk en burgerlijk gezag. De Kerk maakt geen burgerlijke wetten en dwingt deze niet af met het staatsgezag, en de Staat bemoeit zich niet met religieuze aangelegenheden, d.w.z., heeft geen doctrinair gezag en benoemt niet de bedienaren van de erediensten. Dat de Staat seculier is in deze zin, wil dus niet zeggen dat de Staat niet katholiek is, of dat de Staat vrijzinnig is in de zin dat mevrouw Lautsi vrijzinnig is. Integendeel: ongeacht of de vrijzinnigheid of het atheïsme als levensbeschouwing een scheiding tussen het wereldlijke en het levensbeschouwelijke gezag voorstaat (bijvoorbeeld in de Sovjet-Unie was die scheiding er niet), is die scheiding er wel in elke volgens de katholieke levensbeschouwing georganiseerde Staat, met uitzondering van Vaticaanstad, waar de Heilige Stoel beide taken op zich neemt.

Ten tweede is er de godsdienstvrijheid: de Staat zal burgers vrij laten er levensbeschouwingen naar keuze op na te houden en die onder bepaalde voorwaarden ook te manifesteren. De godsdienstvrijheid houdt in dat de Staat, onder bepaalde voorwaarden, het belijden van verschillende religies toelaat, of breder geformuleerd, het uitdragen van en leven in overeenstemming met verschillende levensbeschouwingen niet hindert en de eigen levensbeschouwing van de Staat niet dwingend oplegt. Ook dit is – ongeacht of een atheïstische staat godsdienstvrijheid kent – een katholiek beginsel en een volgens de katholieke levensbeschouwing georganiseerde Staat dwingt geen bekering af met het zwaard.

De scheiding van Kerk en Staat en de godsdienstvrijheid van de burgers van de Staat houden dus niet in dat de Staat geen levensbeschouwelijke identiteit heeft. De beslissing een levensbeschouwelijk symbool op te hangen in plaatsen waar onderricht en onderwijs wordt verstrekt is een beslissing die samenhangt met de levensbeschouwing van wie de beslissing neemt, het is met andere woorden, een levensbeschouwelijke beslissing. Het domein van de statelijke levensbeschouwingsbeslissing is evenwel nog veel uitgestrekter. Ook beslissingen omtrent het huwelijk, adoptie, levenslange, abortus, woekerrente, kinderbijslag, etc. kunnen beslissingen met een levensbeschouwelijke grondslag of strekking zijn. Een Staat kan levensbeschouwelijke beslissingen nemen. Deze neemt de Staat noodzakelijk in functie van de levensbeschouwelijke identiteit van de Staat. Aangezien de levensbeschouwelijke identiteit van een Staat zich met een variërende intensiteit en coherentie kan manifesteren in verschillende domeinen, is de levensbeschouwelijke identiteit van de Staat een spectrumbegrip. Zo kan men bijvoorbeeld zonder te liegen zeggen dat de Ierse Staat in sommige aangelegenheden katholieker is dan de Franse Staat of nog dat de Maltese Staat in sommige aangelegenheden katholieker is dan de Belgische. Wie echter zonder meer zegt dat de Ierse Staat katholiek is, doet een ongenueanceerde uitspraak – in sommige aangelegenheden handelt de Ierse Staat namelijk niet katholiek.

Ook belangrijk is de eenheid van persoonlijkheid ten aanzien van derden van de Italiaanse Staat: ongeacht welk orgaan van de Italiaanse Staat een beslissing neemt, de beslissing wordt jegens derden toegerekend aan de Italiaanse Staat. Om verplichtingen aan te gaan en rechten uit te oefenen is inderdaad vereist dat de Italiaanse Staat niet slechts een identiteit heeft, maar ook beslissingen kan nemen. Deze beslissingen worden genomen door de Staat (d.w.z. door een van de verschillende organen van de Staat) en bij wet (ik bedoel materiële wet, d.w.z. ook decreten, besluiten, etc.) Deze wetten komen in het geval van de Italiaanse Staat op democratische wijze tot stand: d.w.z. dat de wetten en dus de beslissingen van de Italiaanse Staat, behoudens usurpatie, in de regel worden verondersteld de reflectie te zijn van de wil van het Italiaanse volk.

4.

Een van de beslissingen die de Italiaanse Staat heeft genomen, is de beslissing de bepalingen van het EVRM na te leven, in het bijzonder van artikel 2 van het Eerste Protocol bij dat verdrag, waarbij de Italiaanse Staat heeft toegezegd dat wanneer zij onderwijs en opvoeding aanbiedt, zij het recht zal *eerbiedigen* van ouders hun kinderen op te voeden en te onderrichten in overeenstemming met hun eigen levensbeschouwing.

Daarnaast heeft de Italiaanse Staat toegezegd dat iedereen vrij, zowel openbaar als privé, zijn godsdienst mag belijden of overtuiging uitdrukken, mits inachtneming van de beperkingen die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn.

Het is mogelijk dat de interpretatie van de draagwijdte van deze verplichtingen in de loop der jaren is geëvolueerd. Dat volgt dan niet uit een eigen beslissing van de Italiaanse Staat, maar wel uit beslissingen van het EHRM, aan wie de Italiaanse Staat binnen zekere grenzen en onder bepaalde voorwaarden de bevoegdheid tot interpretatie van en toezicht op de in het EVRM bepaalde verplichtingen heeft

overgedragen. Deze overdracht van bevoegdheid kan uit zijn aard niet onvoorwaardelijk, d.w.z. onbegrensd zijn. Men kan niet weggeven wat men niet heeft. Men kan dus niet een bevoegdheid overdragen die men niet heeft. De overdracht is bijgevolg minstens begrensd door de identiteit van de Italiaanse Staat. Het bepalen van de identiteit van de Italiaanse Staat is een bevoegdheid die slechts toekomt aan het Italiaanse volk, dat deze bevoegdheid automatisch en noodzakelijk uitoefent wanneer het zich politiek organiseert.

Wanneer de overdracht van bevoegdheid daartoe zou leiden dat de Italiaanse Staat zijn identiteit *verliest*, of *substantieel wijzigt*, is de Italiaanse Staat overigens niet langer dezelfde persoon als deze die besloot de bevoegdheden over te dragen. In dat geval zou het Italiaanse volk evenmin nog een politiek georganiseerd volk zijn, maar zouden de individuele Italianen de onderhorigen zijn van het EHRM. Dat zou om verschillende redenen onwenselijk zijn; bovenal zou het ondemocratisch zijn.

Een andere *beslissing* die de Italiaanse Staat heeft genomen is de beslissing kruisbeelden op te hangen in de klaslokalen van zijn scholen. Wanneer het EHRM schrijft dat de Italiaanse Staat kruisbeelden *wettelijk heeft verplicht*, zegt het EHRM niets anders dan dat de Italiaanse Staat heeft beslist kruisbeelden op te hangen in de klaslokalen van staatsscholen, maar zegt het EHRM het tendentieverzender: een Staat beslist nl. bij wet iets te doen of iets niet te doen. Aan wie zou een Staat kunnen de verplichting opleggen kruisbeelden op te hangen in staatsscholen, behalve aan zichzelf? Wie zichzelf verplicht iets te doen, beslist eenvoudig iets te doen. Het EHRM had dus even goed kunnen zeggen dat het Italiaanse volk democratisch en door middel van zijn politieke organisatie heeft besloten kruisbeelden op te hangen in de klaslokalen die het als politieke gemeenschap inricht. Overigens wordt die beslissing gedragen door een meerderheid van de Italiaanse bevolking en koppelt het Italiaanse volk die beslissing aan zijn eigen identiteit en aan de identiteit van de Italiaanse Staat.

5.

Wat is nu de betekenis van het kruisbeeld? Men kan inderdaad zeggen dat het kruisbeeld een historisch symbool is dat in een Italiaanse context een zekere historische waarde heeft. Dat is een geschiedkundige of een cultuurfilosofische kwestie. Men bedoelt, zo vermoed ik, dat het nu eenmaal traditie is dat in een Italiaans klaslokaal een kruisbeeld hangt. Dat is waar, maar mevrouw Lautsi ergerde zich aan het kruisbeeld als levensbeschouwelijk symbool, niet als onderdeel van een culturele traditie. In zoverre het kruisbeeld inderdaad een levensbeschouwelijk symbool is, en dat is het, moet, indien men het debat eerlijk wil voeren, die argumentatie onderzocht worden, en staat men met de mond vol tanden als men antwoordt: "het is nu eenmaal traditie". Een traditie kan immers ook kwalijk zijn. Vrouwenbesnijdenis is ook een traditie. Het is dus noodzakelijk, op straffe van debatweigering, de traditie inhoudelijk te onderzoeken, d.w.z. nagaan wat de intrinsieke betekenis van het kruisbeeld is.

Hier wordt onderzocht welke de betekenis is van het kruisbeeld als levensbeschouwelijk symbool. Dat is een theologische vraag. Ik denk niet dat ik de geloofsleer geweld aandoe wanneer ik schrijf dat het kruisbeeld beoogt gelovigen toe te laten een troostend en hoopgevend gevoel van eenheid met de lijdende Christus te

ervaren en herinnert aan de verrijzenis en de uiteindelijke overwinning van het goede op het kwade. Buiten kijf staat dus dat het kruisbeeld een religieus symbool is. Buiten kijf staat eveneens dat de boodschap die wordt gesymboliseerd voor een redelijk mens niet aanstootgevend is. Het tentoonstellen, ophangen of dragen van een kruis is evenwel, behoudens uitzonderingen, *geen religieuze verplichting*, zoals het dragen van de hoofddoek dat wel kan zijn voor een moslima. De aandacht richten op het kruis met de bedoeling de aanwezigheid van de lijdende Christus te ervaren, is *wél een belijden van een geloof*, een handeling die de Italiaanse Staat heeft beoogd te beschermen, ook in de openbare ruimte, door het EVRM te beslissen goed te keuren en het EHRM de bevoegdheid toe te kennen hierover te waken. Dat belijden is evenwel geen religieuze verplichting die ontstaat door het ophangen van het kruisbeeld, net zomin als het een religieuze verplichting is een kruisbeeld op te hangen: *de aanwezigheid van het kruisbeeld verplicht de christen niet de troostende aanwezigheid van de lijdende Christus te ervaren en verplicht de christen net zomin als de atheïst of agnost het christelijke geloof te belijden*. Religieus gesproken dwingt het kruisbeeld niet tot geloof, zoals bijvoorbeeld de lectuur van de Koran religieus gesproken wel tot geloof dwingt (de Koran is een performatieve tekst). Religieus gesproken kan het ophangen van een kruisbeeld niet beschouwd worden als het opleggen van een geloof.

De Italiaanse Staat merkte op dat het kruisbeeld ook vrijzinnige waarden vertegenwoordigt. Welke intrinsieke betekenis blijft van het kruisbeeld over voor wie niet in Christus gelooft? De enige niet – christelijke (onkerkelijke) levensbeschouwelijke betekenis die nog aan het kruisbeeld kan toegeschreven worden is deze van de *uiteindelijke overwinning van het goede op het kwade*. De overige betekenissen vereisen een geloof in de goddelijkheid, de dood en de verrijzenis van Christus en de verlossing van de mensheid, d.w.z. een christelijk geloof. In deze zin heeft de Italiaanse Staat gelijk wanneer zij in haar verweer zegt dat het kruisbeeld ook een niet – kerkelijke waarde uitdraagt. Het geloof in de uiteindelijke overwinning van het goede op het kwade is een levensbeschouwelijke opvatting die op zich geen christelijk godsbestaan vereist. Of het wenselijk is die levensbeschouwelijke opvatting in de geesten van jonge kinderen te planten, is volstrekt irrelevant: belangrijk is dat het EHRM het uitdragen van louter deze levensbeschouwelijke opvatting in dezelfde omstandigheden klaarblijkelijk *niet zou sanctioneren*.

6.

Wat met de beslissing een kruisbeeld op te hangen? De beslissing een kruisbeeld op te hangen in een klaslokaal (bij materiële wet indien het om een staatsschool gaat) is minstens voor de katholieken (ongeacht hun aantal, ook al zijn ze met nul, en ongeacht het gegeven dat sedert Vittorino Ramboldini da Feltre in 1423 *la Giocosa* oprichtte, in ongeveer alle Italiaanse klaslokalen wel steeds een kruisbeeld aanwezig zal zijn geweest) een uiting van een religieuze (en dus van een levensbeschouwelijke) overtuiging. Het is een levensbeschouwelijk geladen handeling.

Net zoals het uithangen van een kruisbeeld is evenwel ook, en dit des te meer indien kruisbeelden reeds sedert de dieren spraken, altijd in Italiaanse klaslokalen hebben gehangen, en niemand een Italiaanse klas zonder kruisbeeld gewend is, het *weghalen van een kruisbeeld een levensbeschouwelijke handeling*. Het weghalen van een kruisbeeld is een uitdrukking van een bepaalde opvatting omtrent het

christendom, met name de uitdrukking van afwijzing van het christendom.

Een klaslokaal waar een kruisbeeld móét hangen is in zekere zin een levensbeschouwelijk geladen plaats. Een klaslokaal waar geen kruisbeeld hangt, is dat niet noodzakelijk (het kan zo zijn dat geen beslissing werd genomen), maar *een klaslokaal waar géén kruisbeeld mag hangen, bijvoorbeeld door de negatie van de eerdere beslissing een kruisbeeld op te hangen, is dat evenzeer als een klaslokaal waar een kruisbeeld moet hangen.*

Wanneer de kinderpsychiaters, pedagogen, theologen en politici (ja, dat alles, maar niet rechters, want rechters worden verondersteld de wet *intra vires*, dit wil zeggen, binnen hun rechtsmacht, toe te passen) van het EHRM stellen dat de aanwezigheid van het kruisbeeld kan worden geïnterpreteerd als een religieus teken en kinderen zich opgevoed zullen voelen in een schoolse omgeving die door een gegeven religie wordt bepaald, en dat dit bemoedigend kan zijn voor bepaalde religieuze leerlingen, maar emotioneel verstorend voor anderen, geldt dit *a fortiori* voor het verbod op een kruisbeeld.

Wanneer het EHRM een verbod op kruisbeelden uitvaardigt injecteert het een anti-christelijke levensbeschouwing in klaslokalen zoals een sluipwesp een ei injecteert in de larve van een witte vlieg, schendt het de eigen teksten, en usurpeert het de bevoegdheden en identiteit van de Italiaanse Staat en het Italiaanse volk.

7.

Enkele bedenkingen tot slot: Mevrouw Lautsi en haar kinderen worden op elk plein en elke straathoek in Italië “geconfronteerd” met heiligenbeelden, kruisen, kerken en kathedralen. Wie gelooft dat het kruisbeeld een vrijzinnige wezenlijk schade kan toebrengen, is hysterisch. Wie beweert dat het kruisbeeld dat zich in een klaslokaal bevindt de jongeren indoctrineert en geen acht slaat op de kruisbeelden die het straatbeeld domineren, is hoogst inconsequent. Wie een dergelijk probleem heeft met christelijke symbolen, woont beter niet in Italië. Het EVRM is niet opgesteld om tegemoet te komen aan de grillen van overgevoelige en inconsequente hysterici. Een crucifix is geen aanstootgevend symbool zoals een hakenkruis dat wel kan zijn, en dan nog. Net zoals men zich van tijd tot tijd in een samenleving moet laten welgevallen dat meningen worden verkondigd waarmee men het oneens is, dat er gebouwen worden opgetrokken die men niet mooi vindt, dat mensen op café luider praten dan aangenaam is, moet men zich als vrijzinnige in Italië laten welgevallen dat het katholicisme aanwezig is in het openbare leven en dat er kruisen in klaslokalen hangen. Eventueel kan men door middel van het politieke spel en volgens de politieke spelregels kruisbeelden weghalen uit de klaslokalen, of afspreken zachter te praten op de trein. Het overlaten van dergelijke beslissingen aan zeven onverkozen rechters slaat evenwel helemaal nergens op.